

İLK TÜRK HÂFİRİ HÂMİT ZÜBEYR KOŞAY'IN BELGELERLE BİYOGRAFİSİ

Sadi BAYRAM

Ankara - 2014

İlk Türk Hafiri Hâmit Zübeyr Koşay'ın Biyografisi

Türk Dil Kurumunun ilk üyelerinden, ilk Lengüistik-Filoloji Kolu Başkanı ve Türk Tarih Kurumu kurucu üyesi, filoloji/dil bilimi doktoru (Unvanının önüne çoğu zaman Phil. yazardı.) Hâmit Zübeyr Koşay'ın hayatını, çalışmalarını, yayınlarını, yayımlanmamış belgelerle anlatan önemli bir kitap, ölümünün 30. yılında kitaplığımıza kazandırıldı. Dr. Koşay'ın son yıllarda yanında yer alıp araştırmalarını yayına dönüştüren arkeolog, sanat tarihçisi Sadi Bayram'ın hazırladığı eser; *İlk Türk Hâfiri Hâmit Zübeyr Koşay'ın Belgelerle Biyografisi* adını taşımakta. Ankara'da 2014 yılında basılmış ve 272 s., Yazarın kendi yazımı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğünde 1976-2002 yılları arasında görev yaparak 2002 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanı unvanıyla emekliye ayrılan Bayram, Hâmit Bey'in dev eseri *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cum-*

huriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi adlı 6 cilt, 2.982 sayfalık eseri M. E. Zarif Orgun ve Erdoğan Tan'la birlikte baskıya hazırlamış, 2013 yılında da Türk Tarih Kurumunca yayımlanmasını sağlamıştır. Dr. Koşay'ı, Bahçelievler'deki evinde zaman zaman ziyaretlerim sırasında söz konusu ekibin onun nezaretinde nasıl canla başla çalıştığına şahit olmuşumdur.

Dr. Koşay'ın TDK tarihindeki yerini ortaya koyabilmek için önce hayatına, öğrenim durumuna kısaca göz atmanız gerekiyor. Hâmit Bey, Başkurdistan Ufa'da 1897 yılında doğup öğrenim için dokuz yaşında İstanbul'a geldi (1906). Babası Ubeydullah Efendi, annesi ise Nurizade Hanım'dır. Sırasıyla Selanik Merkez Rüştiyesi, İstanbul Sultanisi (lisesi) ve Kadıköy Darülmualimininde (ilköğretmen okulu) orta öğrenimini tamamlayıp bir yıl beden eğitimi öğretmenliği yaptı. Orta öğrenimi sırasında kendi gayretiyle Macarca öğrendi. İttihat ve Terakki Partisinin bursuyla Macaristan'a gönderildi (1918). Budapeşte'de rüştiyelere öğretmen yetiştiren Pedagogiumda üç yıl öğrenim görüp Dil-Tarih Şubesinden diploma aldı (1921). Türkolog Prof. Dr. Gyúla Németh'in vasıtasıyla bir süre Eötvös Kolejinde yatılı okudu. Yüksek öğrenimini Budapeşte Ü Felsefe Fakültesinde yaptı (1921-1923). G. Németh, Z. Gombocz'dan dil, edebiyat ve tarih dersleri aldı. Filolog olarak yetiştirildi. *Türk Silah Adları* teziyle doktor unvanını taşımaya hak kazandı (1923). Ardından, Türkiye Cumhuriyeti tarafından Berlin'e gönderildi (1924). Burada ünlü dil bilimci Prof. Bang'ın derslerini takip etti. 1925'te İstanbul'a döndü. Darülfünunda (üniversitede) görev almak istedi. Kadro bulunamayınca Maarif Vekâletine başvurdu (1925), SSCB vatandaşıydı. Önce 2 Haziran 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla T.C. vatandaşlığına kabul edildi. Sonra da Maarif Vekâleti (MEB) Kütüphaneler Müfettişi unvanıyla devlet hizmetine girdi. Aynı bakanlıkta Hars/Kültür Müdür-

lügen (1926), Müzeler Dairesi Müdürlüğü (1927-1931), Ankara Etnografya Müzesi Müdürlüğü (1931), Müzeler ve Antikiteiler Müdürlüğü (1931-1943), Müzeler Dairesi Müdürlüğü (1943-1945), Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü (1945-1950), Etnografya Müzesi Müdürlüğü (1950-1962) görevlerinde kültürümüze hizmet ederek 1962 yılında yaş sınırından emekliye ayrıldı (Bayram 2014: 14-100).

Dr. Koşay'ın hayatını incelediğimizde filolog olarak yetiştirildiğini ancak devletimizde kendisine müzecilik ve arkeoloji alanlarında hizmet etme imkânı verildiğini görmekteyiz. Ancak, gene de hiçbir zaman filoloji alanından uzak kalmamış, TTK yanında TDK'ye de önemli hizmetlerde bulunmuştur. Söz konusu hizmetlerine, TDK çalışmalarına katkılarına kısaca değinmek istiyoruz:

a. 1928 yılında Dil Encümeni/Dil Heyetine üye tayin edilmiş, Ankara'da MV Talim ve Terbiye Heyeti Reisi Mehmet Emin (Erişirgil) Bey'in başkanlığındaki çalışmalara katılmıştır.

b. 4 Ekim 1932 tarihinde I. Türk Dili Kurultayı'nda ilk TDTC Umumi Merkez Heyeti/Yönetim Kuruluna seçildi. Lengüistik-Filoloji Kolu Başkanlığına getirildi. Bu görevini II. Kurultay'a, 23 Eylül 1934 tarihine kadar sürdürdü. Görevi sırasında, ilk önemli dil bilimi çalışmalarını başlattı.

c. 5 Ekim 1932 tarihinde I. Türk Dili Kurultayı'nın son gününde seçilen Umumi Merkez Heyetini, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Çankaya Köşkü'nde kabul edip bir yemek verdi. Dr. Hâmit Bey, bu yemekte bulundu. Yemekte, dil alanında yapılması gerekenlerin konuşulduğundan şüphe yoktur (Tan 2011: 42-43).

ç. 6 Kasım 1932 tarihinde Maarif Vekili ve TDTC Fahri Başkanı Dr. Reşit Galip Başkanlığında Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'i ziyaret eden Umumi Merkez Heyeti/Yönetim Kurulu üyeleri arasında Dr.

Hâmit Zübeyr Bey de vardı (Tan 2001: 45).

d. 7. ve 8. Türk Dil Kurultaylarında TDK Onur Kuruluna seçilerek 1954-1957 ve 1957-1960 yılları arasında iki dönem hizmet verdi (Tan 2001: 104).

e. 1972 yılında düzenlenen I. Türk Dili Bilimsel Kurultayı'na katılıp "Divanü Lugati't-Türk'teki Terimlerden Örnekler" başlıklı bir bildiri sundu.

f. TDK Yayınları arasında Orhan Aydın (Prof. Dr. Orhan Acıpayamalı) ile *Anadilden Derlemeler II* (Ankara 1952, 145 s., TDK Yayınları: 146) kitabı yayımlandı. Bu kitabın birincisi, Dil Encümeninin 1925-1930 yıllarında halk ağzından derlediği sözlerin Dr. Hâmit Zübeyr (Koşay) ve İshak Refet (İşıtman) tarafından sözlük hâline getirilmesiyle 1932 yılında Ankara'da basılmıştır. 448 sayfadır. *Anadilden Derlemeler* adını taşımaktadır. Bu kitaptan sonra yayımlanan *Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*'nde (6 cilt) yer almayan sözler ise ikinci kitapta bir araya getirilmiştir.

g. Dr. Koşay'ın *Türk Dili* dergisinde M. Räsänen'in *Ural Altay Tetkikleri* konusundaki bir makalesi hakkında tanıtma, eleştiri yazısı da yayımlanmıştır (C III, S. 28, 1/1954, s. 205-206).

Dr. Koşay'ın Türkçe alanındaki araştırmaları, yayınları; tarih, arkeolojiye göre daha azsa da ele aldığı konular bakımından çok önemlidir.

Dr. Hâmit Zübeyr Koşay TDK'nin kurulduğu yıl 1932'de mutlaka ilk elli üye arasında yer alıyordu. İlk üyelik kayıtları maalesef ya tutulmamış ya da kaybolmuştur. Kurum arşivindeki en eski üye kayıt defteri 1943 yılında tutulmuş olup bu defterde Hâmit Bey, 494 numaralı üye olarak gözükmekte, üyeliğe kabul tarihi sütununda ise 31.5.1944 yazılıdır. 1932 yılında Genel Merkez Kuruluna seçilen ve Filoloji-Lengüistik Kolu Başkanlığı yapan bir şahsın TDK'ye 1944 yılında üye olması tabii ki bir çelişkidir. Dernekler Kanunu uygulaması

sonucu bu çelişki ortaya çıkmıştır denilebilir. Defterde; “Bahçelievler, 24/1 Ankara” adresi kayıtlı olup fotoğraf yoktur.

Sadi Bayram’ın kitabı, TDK tarihi açısından birkaç yönüyle çok önemlidir. Öncelikle, Dr. Koşay’ın hayatıyla, hizmetleriyle ilgili değerli bilgi ve belgelere yer vermiştir. Belgeler arasında; karneler, diplomalar, nüfus kayıt örnekleri, pasaportlar, bazı yazışmalar, mektuplar ve fotoğraflar bulunmaktadır. Dr. Koşay’ın mektupları yanında ona bazı Türkolog, Türk bilim ve devlet adamları ile sanatçıların (Y. Hikmet Bayur, Reşat Kaynar, Şemsettin Günaltay, László Rásonyi, Zsuka Kakuk, G. Jarring, K. Bittel, Halil Ethem Eldem, Tahsin Öz, A. Süheyl Ünver, A. Adnan Saygun, Afet İnan gibi) yazdıkları da dikkat çekmektedir. Fotoğraflar içinde Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal’in başkanlık ettiği 4 Ocak 1933 tarihli Umumi Merkez Heyeti/Genel Merkez Kurulu/Yönetim Kurulu toplantısıyla ilgili olanı çok önemlidir.

TDK tarihi bakımından kitaptaki iki belgeden de mutlaka söz etmek gereki-

yor. TDK’nin kuruluşundan önce Maarif Vekâletinde Dil Encümeni/Dil Heyeti görev yapmış yeni alfabeyi, ilk imla kılavuzunu ve ilk sözlüğü hazırlamıştır. Söz konusu iki belge, kitabın 255-256 sayfalarında.

Sadi Bayram’ı bu değerli eseri dolayısıyla kutluyor, Dr. Hâmit Zübeyr Koşay’ı ölümünün 30. yılında, TDK’ye hizmetleri dolayısıyla şükranla, saygıyla anıyoruz.

Yararlanılan Kaynaklar

- Bayram, Sadi (2014), *İlk Türk Hâfiri Hâmit Zübeyr Koşay’ın Belgelerle Biyografisi*, Ankara, 272 s.
- Koşay, Hâmit Zübeyr (1974), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 388 s.
- Tan, Nail (2001), *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, Ankara, 356 s., TDK Yayınları: 787.
- Tan, Nail (2011), *Atatürk ve Türk Dil Kurumu*, 2. bsl., Ankara, 174 s., TDK Yayınları: 863.

Nail TAN